

Besenyi Vendel

A BAROKK UTAZÁSI IRODALOM KÉPVISELŐJÉRŐL

Az ez évi egyházi könyvnapokon egy díszes kivitelű utazási könyvet jelentetett meg a Szent István Társulat *Jeruzsálemi utazás* címmel, szerzője Kiss István.

Ez a könyv tisztelgés Kiss István ferencrendi szerzetes emlékének, aki 250 évvel ezelőtt, 1768. június havában érkezett haza kétéves szentföldi útjáról. Ez a könyv tulajdonképp második kiadás, előzőleg 1958-ban Rómában az Anonymus könyvkiadó gondozásában jelent meg. Ez a kiadás kevéssé vált ismertté, így a 250. évforduló alkalmából a Magyarországi Ferences Rendtartomány kezdeményezésére újra megjelentették.

P. Kiss Istvánt a XVIII. századi magyar utazási irodalom klasszikusai között tartjuk számon, de neve alig ismert, a Magyar Katolikus Lexikon sem tartalmaz adatokat róla.

Jászberényben született 1733. október 18-án iker testvérpár tagjaként, akiket születésük másnapján Gyöngyösi György plébános keresztelt meg. A keresztségben az egyik fiú a Mátyás, ikertestvére pedig a János nevet kapta. Édesapja, Kiss Pál jómódú redemptus gazda volt, édesanyja (Sugárné Koncsek Aranka szerint) Bódi Anna. Szülőházuk a mai Lehel vezér téren, az egykori kis piacon állt. Az apa anyagilag megengedhette magának, hogy gyermekeit taníttassa. Az ikrek előbb szülővárosukban, majd Pesten, a piaristáknál tanultak tovább egészen a hatodik osztályos korukig. Ezt követően útjaik szétváltak.

Mátyás 17 éves korában, a jubileumi 1750-es szent évben, Rómába zarándokolt. Az utazás három hónapig tartott, melyet gyalog tett meg, többnyire mezítláb. Hosszú útja során természetesen nem volt egyedül, több iskolatársa kíséretében indult el. Ez a táv, „a szent apostoloknak és sok ezer mártíroknak koporsói látogatási” útja mély benyomást tett Mátyásra, és meghatározó élmény lehetett számára a későbbi pályaválasztás tekintetében. Ehhez hozzájárulhatott szülei mély vallásossága is. Hazatérve befejezte gimnáziumi tanulmányait, majd 19 éves korában testvérével együtt beléptek a Legszentebb Üdvözítőről nevezett ferences Rendtartományba, és Szécsényben 1752. november 14-én megkezdték a noviciátusi évüket. Szerzetesi névként Mátyás az István, János pedig a László nevet kapta. 1753-ban már Vácott tanultak teológiát, 1754-ben Léván folytatták tanulmányaikat, majd azt 1757-ben Vácott fejezték be. 1757. április 9-én szentelte őket pappá Migazzi Kristóf váci püspök. A két testvér útja ezután szétvált egymástól.

Kiss István első állomáshelye Gyöngyös volt, itt szolgált 1763-ig. Közben egy évig – 1759-ben – Jászárokszálláson volt prédikátor. A gyakori áthelyezések következtében sok helyen megfordult. Szolgálati helyei 1763-tól az alábbiak szerint alakultak: Kecskemét, Szécsény, Kecskemét, Léva, Eger, Szeged, Nagyszőlős, Gyöngyös, Szeged, Kecskemét, Szeged, Kecskemét. 1796–1798 között Jászberényben is szolgált. Szülővárosában halt meg 1798. szeptember 21-én, a ferences templom kriptájában helyezték örök nyugalomra. Testvére, László nyolc évvel élte túl, 1806. október 4-én halt meg, ugyancsak Jászberényben.

Őt is a ferences templom kriptájába temették el. Földi maradványaikat a Barátok temploma alatti kriptafülkék kiürítésekor a többiekkel együtt közös fülkébe helyezték el. Ez a nyughely ismert, az utókor számára emléktáblával megjelölhető.

Kiss István többnyire mint hitszónok szolgált, de Kecskeméten iskolafelügyelő, Szécsényben házfőnökhelyettes, Szegeden pedig házfőnök is volt.

Első kecskeméti szolgálati idején kezdte szervezni szentföldi utazását. Tanulmányozta a bibliai szent helyek korábbi leírásait. Már 1764-ben szeretett volna elutazni, azonban ekkor nem kapott engedélyt rendi előjáróitól. 1766. március 9-én megismételte kérelmét, és azt Sipos Márton tartományfőnök közbenjárására sikerült megkapnia. Így testvérét követve – aki 1765. március 19-én indult el és 1765 szeptemberében érkezett meg – Kiss István is útra kelhetett.

1766. május 10-én indult el Kecskemétről és 1768. június 12-én ért oda vissza. A Szentföldre történő utazása előtt azonban még Cegléden keresztül hazajött Jászberénybe. Ellátogatott Jákóhalmára, elbúcsúzott Bódi Ferenc kántortól, rokonától, majd Jászberényben az ott élő testvéreitől is. Időzött Jászárokszálláson, majd Gyöngyös, Hatvan, Rátót, Léva, Nyitra után Galgóc következett. Itt találkozni szeretett volna a jászberényi születésű páter Matók Józseffel, akit már nem talált ott, ugyanis időközben Kassára helyezték teológiai tanárnak. Pozsony után Bécsben töltött több napot, felkereste a nemesi testőrségben szolgáló Pethes András testőrhadnagyot, aki vendégül látta és a királyi palotába is „bévezette”.

Június 8-án este 10 órakor szállt hajóra, és szeptember 6-án érkezett meg a Szentföldre, a ferencesek rezidenciájára. Innen számár-, majd öszvérháton ment tovább Jeruzsálembe, ahová szeptember 8-án érkezett meg. Másnap a Kálvária hegyen találkozott testvérével, a következő napon pedig megkapta beosztását szentföldi tartózkodása idejére.

A Szentföldön a szerzetesek 1217 óta vannak jelen. 1342-ben VI. Kelemen pápa külön bullával erősítette meg a ferencesek szentföldi szolgálatát. A ferencesek pápai mandátummal őrzik a szent helyeket, feladatuk a szentmisék és a zsolozsma végzése. A szentföldi jelenlét az egész rend missziója, s ez nem kötődik nemzetekhez. A Szentföldön szolgáló szerzeteseknek kétféle státuszuk alakult ki, ezek egyike az úgynevezett apostoli misszionáriusoké, ez legalább 12 évre szól. A lelkipásztori szolgálatban ők jelentették a folyamatosságot. Nekik meg kellett tanulni az arab vagy a görög nyelvet is. A másik státusz volt a „látogató” ferenceseké, mely három éves időszakra szólt. Mindkét szolgálatot a római központ engedélyezhette.

Jeruzsálemben az újonnan érkezett szerzeteseket pihentették és jobb ellátásban részesítették három napig, s utána kapták meg a beosztásukat. Kiss István a kusztodia kúriai hivatalában lett segédtitkár. (Kusztodia = rendtartománynál alacsonyabb szervezet, kúria = a szentföldi kusztosz székhelye, kusztosz = kusztodia előjárója, Kiss István idejében a szentföldi kusztodia előjárója és tartományfőnök helyettes).

A Szentföldön szolgálatot teljesítő szerzetesek közbiztonsági okok miatt nem járhattak ki kedvük szerint a szent helyeket látogatni, csak csoportosan, akkor is janicsárok védelme alatt. Életük a kolostorban, templomokban és a szent helyek szolgálata körül forgott. A tilalmak ellenére – ha nem is egyedül – Kiss Istvánnak sikerült sok szent helyet bejárnia.

Kiss páternek három évig kellett volna szolgálnia a Szentföldön, azonban 1776 júliusában

László testvérével kérelmet nyújtottak be az előljáró tanácshoz, kérték a hazatelepülésüket, melyet július 31-én engedélyeztek. Kérelmük azért is érdekes, mivel Lászlót 1767. május 14-én megválasztották Betlehembe házfőnöknék. Az igazi okot, amiért hazautazásukat kérték, és milyen indokok alapján engedélyezték azt, nem tudjuk.

A két testvér 1767. szeptember 9-én indult haza. 1768. május 14-én Kiss István Mariazzellbe érkezett, majd Bécsbe ment, ahol az időközben más útvonalon járó László testvérével találkozott. Innen hajóval Vácra „ereszkedtek”. Néhány nap után Kiss László Gyöngyösre indult, Kiss István pedig Kecskemétre, ahová június 12-én érkezett meg. Kiss István szentföldi utazásai alatt feljegyzéseket készíthetett, s hazaérkezése után e jegyzetek alapján írta meg latin nyelvű naplóját. Ez a kis könyv 146 oldalból áll, mérete 184x118 mm, melyet 1951-ig a jászberényi ferences rendház könyvtárában őriztek. Az államosítás után az Országos Könyvtári Központ Raktárába került, Debrecenbe. A Debrecen–Nyíregyházi Római Katolikus Egyházmegye megalakulása (1993) után a Könyvtári Központ a benne lévő bélyegző alapján más egyházi jellegű könyvekkel együtt átadta az egyházmegye Könyv- és Levéltárának. Az intézmény vezetője, Takács József felfigyelt a jászberényi ferences rendház bélyegzőjére, és 2012 októberében hat másik kézirattal együtt átadta a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár részére.

Hogy kerülhetett ez a napló a jászberényi ferencesek könyvtárába? Kis alakú könyvről van szó, tehát ezt Kiss István minden állomáshelyére magával vihette. Ennek alapján készítette el később a latin nyelvű napló magyar változatát is. A páter utolsó állomáshelye Jászberény volt, így hagyatékával kerülhetett a rendház könyvtárába. Ez a latin nyelvű napló lényegesen rövidebb a magyar változatnál, a kötet kevésbé díszesebb, s csupán csak egyetlen illusztrációt tartalmaz, egy Golgotát ábrázoló tollrajzot. Jellegzetes kalligrafikus betűkkel íródott, de írója kevesebb gondot fordított az írásképzésre, mint a magyar változat esetében.

A latin nyelvű napló magyar változata 1792 és 1795 között készült, vélhetően Szegeden. Ebben Kiss István magyar nyelven szerkesztette meg útinaplóját, azonban sokkal részletesebben, mint a latin változatban. Ez a kézirat 508 lapból áll, negyedréti alakú, bőrkötéses, szép kódexírással, négy különböző betűtípussal, nem is annyira írt, mint rajzolt kézirat. Az egyes lapok betűtükrét körülvevő keretek még változatosabbak, még többfélék, mint a betűtípusok. Ez a munka a XVIII. század egyik legszebb magyar nyelvű kézirata. Nagyon jelentős szerzemény, de talán még jelentősebb a belső értéke. „Történész, irodalomtörténész, stíluslemző és nyelvész, vallástörténész és néprajzkutató egyaránt fontos anyagot találhat benne” – írta Pásztor Lajos 1958-ban.

Kiss István „nemes jász nemzetének” szeretete, a magyarsághoz való ragaszkodása egész munkáján átível, nyelvezete is „ízes magyar”. Művében csak kisebb részben használta fel olvasmányai alapján szerzett ismereteit, nagyobb részt közvetlen tapasztalatait örököltette meg. Gazdag szókinccsel rendelkezett, aminek köszönhetően a ma is élő szavak mellett találhatóak mára már kihalt vagy csak egyes vidékeken élő kifejezések. Körmondatai stílusán latin hatás észlelhető, azok olykor aránytalanok. Részletmegfigyelései közül

legszebbek a természeti képei. Művében gyakoriak az alliterációk, például „szegény szerzetünk szükségeiért” vagy „kereskedő keresztény kalmárok” és sorolhatnánk tovább, kifejezései önkéntelenek, zamatosak, találóak. Képei keresetlen egyszerűséggel örökítik meg benyomásait. Egyébként munkájában a szentföldi kegyhelyek kivételével soha nem törekedett arra, hogy pontosan és részletesen leírja a bejárt helyeket. Gazdag szókincse Velence leírásánál tapasztalható legjobban.

Ez a magyar nyelvű úti beszámoló a gyöngyösi ferences rendház könyvtárában maradt fenn. 1942-ben Pásztor Lajos, az Országos Levéltár munkatársa kutatásokat végzett a gyöngyösi ferencesek könyvtárában, s ekkor találta meg ezt a különleges kéziratot. Pásztor Lajost 1946-ban a Római Magyar Akadémia Történeti Intézetének tudományos titkárává választották meg, s így Rómába költözött. 1948-ban állami rendelet alapján haza kellett volna jönnie, ő azonban inkább az emigrációt választotta. Hamarosan a Vatikáni (titkos) Levéltár munkatársa lett. 1942-ben végzett kutatásai alapján 1958-ban Rómában kiadta Kiss István *Jeruzsálemi utazás* című művét. Valószínűleg a kéziratot lemásolta, ennek alapján tudta kiadni, ugyanis az eredeti művet nem vitte magával.

A szerzetesrendek működésének állami korlátozása előtt 1950 április-májusában Németh Lucius gyöngyösi teológiai tanár vezetésével a könyvtár legértékesebb nyomtatott és kéziratos részét, valamint a templom és régiségtár értékesebb darabjait, kelyheket, paténákat és ereklyéket elrejtették. Ez az elrejtés olyan jól sikerült, hogy 1998-ig még a rendtagok számára sem volt világos, hol lehetnek ezek a tárgyak, ezek a „kincsek”. 1998-ban felújítási munkákat végeztek a templomban. A sekrestye és a torony feljárójának bontási munkálatai közben április 28-án 11 órakor Harsányi István építész megtalálta az 1950-ben elrejtett könyveket, köztük 302 db régi nyomtatványt, illetve levéltári anyagot, jegyzőkönyveket és más fontos iratokat. Az elrejtett könyvek és dokumentumok összömege mintegy három köbmétert tett ki. Előkerült Kiss István *Jeruzsálemi utazás* című munkájának kézirata is, mely a 48 éves elfalazás következtében kissé megrongálódott. A páter szerzeménye ma a Magyar Ferences Könyvtár féltve őrzött kincse a latin nyelvű változatával egyetemben.

Ezt a magyar nyelvű útinaplót adta ki ez évben a Szent István Társulat. Nekünk, jászoknak ez a könyv két okból is értékes, hiszen írója, Kiss István Jászberényben született, itt halt meg, és földi maradványai a jászberényi ferences templom kriptájában található. Másrészt pedig értékes azért, mert az először latin nyelven megírt útinaplóját 1951-ig a ferences kolostor könyvtárában őrizték.

Ezt a könyvet hasznosan tudják lapozni a helytörténet iránt érdeklődők, és hasznosan tudják forgatni mindazok, akik a vallástörténet, a vallásos néprajz, az irodalomtörténet, a stíluselmélet és a nyelvészet iránt érdeklődnek.